

Onderwerp

Vaststelling Programmabegroting 2024

Gedeputeerde Staten stellen voor:

1. Beslispunten

1. De Programmabegroting 2024 – met daarin de verwerking van het coalitieakkoord 2023-2027 “Toekomst voor het nieuwe land” - vast te stellen.
2. Kennis te nemen van de Productenraming 2024.
3. In 2024 kredieten beschikbaar te stellen voor:
  - a. de uitvoering van het ‘Meerjarenprogramma Beheer en onderhoud en Vervangingsinvesteringen Infrastructuur’ (MBVI) van € 9.966.164;
  - b. de uitvoering van het project ‘Droogteschade’ van € 1.929.166;
  - c. de uitvoering van het meerjaren onderhoudsplan Provinciehuis van € 53.750 voor de 10-jaarsinvesteringen (facilitaire zaken);
  - d. automatiseringsinvesteringen van € 100.000.
4. Kennis te nemen van de in de Programmabegroting 2024 voorgestelde aanwending van voorzieningen.
5. Het college van Gedeputeerde Staten te mandateren om de incidentele oormerken voor onderstaande onderwerpen binnen de ‘Brede bestemmingsreserve’ uit te werken en de daarvoor opgenomen bedragen hiervoor te benutten.

· Innovatieve woningbouw	500
· Actiever maatschappelijk grondbeleid	250
· Aanjaagteams innovatieve woningbouw	250
· Flevolandse landbouwvisie	250
· Legalisering PAS-melders (emissieruimte)	1.000
· Evaluatie beleid Oostvaarderplassen	100
· Onderzoek capaciteit waterberging	150
· Pilot oppervlaktewater IJsselmeer	250
· Energiemix en alternatieve energiebronnen	500
· Voorzieningen voor elektrificatie	500
· Provinciaal klimaatplan	100
· Evaluatie Horizon	100
· Ontwikkelruimte ondernemers	100
· Beleefbaarh. en toegankelijkh. natuur	500
· Evaluatie Flever	50
· Jubileumjaar	500

Provinciale Staten

8 november 2023

Agendapunt

Lelystad

26 september 2023

Registratienummer

3122059

Afdeling/ Bureau

CZ

Portefeuillehouder

Hofstra, H.J.

Integrale Commissie

11 oktober 2023

(beeldvorming)

1 november 2023

oordeelsvorming

6. Het college van Gedeputeerde Staten te mandateren om het oormerk binnen de stelpost 'Nieuw beleid' zijnde structurele activiteiten van Horizon ad € 600.000 vrij te geven bij een positieve uitkomst van het traject met Provinciale Staten over dit onderwerp.
7. De achtste wijziging van de Verordening op de heffing van opcenten op de hoofdsom van de motorrijtuigenbelasting Flevoland vast te stellen, waarbij het tarief als genoemd in artikel 2 met ingang van 1 januari 2024 wordt gewijzigd van 82,2 opcenten in 83,0 opcenten;
8. De Achtste wijziging van de Legesverordening provincie Flevoland 2016 vast te stellen;
9. Het Jaarprogramma 2024 van het Fonds Verstedelijking Almere, met uitzondering van de activiteit 'Vergroten draagvlak voor een kunstmuseum in Almere onder inwoners, overheden, (culturele en maatschappelijke) partners en financiers', vast te stellen;
10. Kennis te nemen van het 'Meerjarenprogramma Beheer en onderhoud en Vervangingsinvesteringen Infrastructuur (MBVI) 2024';
11. Kennis te nemen van de rapportage inzake de voortgang van het 'Programma Mobiliteit en Ruimte'.

2. Doelstelling programmabegroting

Dit Statenvoorstel gaat over de Programmabegroting 2024. Wanneer Provinciale Staten deze begroting vaststellen geven zij daarmee opdracht aan het college van Gedeputeerde Staten om het voorgestelde beleid in 2024 uit te voeren, waardoor ook de desbetreffende budgetten beschikbaar worden gesteld.

3. Eerdere behandeling

De Programmabegroting 2024 is onder andere gebaseerd op de door Provinciale Staten vastgestelde Zomernota 2023 en de Meicirculaire 2023 van het provinciefonds. Het nieuwe beleid zoals verwoord in het – voor het zomerreces gepresenteerde – coalitieakkoord zijn ter besluitvorming verwerkt in de voorliggende programmabegroting.

4. Bevoegdheden PS en doel behandeling

1. Provinciale Staten stellen de programmabegroting vast

Op basis van de Provinciewet dienen Provinciale Staten de programmabegroting vast te stellen (in het jaar voorafgaande aan dat waarvoor zij dient). Met het vaststellen van de begroting stellen Provinciale Staten ook de programma-indeling vast.

2. Provinciale Staten stellen investeringskredieten beschikbaar

Met het vaststellen van de Programmabegroting 2024 stellen Provinciale Staten ook investeringskredieten beschikbaar voor het nieuwe begrotingsjaar.

3. Provinciale Staten besluiten over stortingen in en onttrekkingen aan reserves

Met het vaststellen van de Programmabegroting 2024 autoriseren Provinciale Staten de in deze begroting geraamde stortingen en onttrekkingen aan reserves.

5. Verdere behandeling PS

Na afloop van het begrotingsjaar wordt in de Jaarstukken 2024 door Gedeputeerde Staten verantwoording afgelegd over het gevoerde beleid, de bereikte resultaten en de daarmee gemoeide lasten en baten.

6. Korte toelichting op voorstel

Jaarlijks stellen Provinciale Staten de programmabegroting voor het volgende jaar vast. In de programmabegroting 2024 worden de financiële kaders gesteld, waarbinnen Gedeputeerde Staten de beoogde activiteiten kunnen uitvoeren om zo de provinciale doelen te kunnen realiseren. Op grond van het budgetrecht worden de hiertoe benodigde middelen door Provinciale Staten aan Gedeputeerde Staten beschikbaar gesteld.

7. Beoogd effect

Provinciale Staten in staat stellen haar kaderstellende rol te vervullen en haar budgetrecht uit te oefenen.

8. Argumenten

1.1 Eerste begroting in bestuursperiode; Indeling, programma's en doelen zijn aangepast, activiteiten 2024 zijn daarbij geformuleerd

De voorliggende begroting betreft de eerste programmabegroting in deze nieuwe bestuursperiode. De doelen en beoogde maatschappelijke effecten zijn onder andere gebaseerd op de nieuwe ambities in het Coalitieakkoord 2023-2027, maar ook deels op voorzetting van bestaand beleid uit de vorige bestuursperiode. Activiteiten zijn opgenomen voor het begrotingsjaar 2024.

In een publicatie van de Commissie BBV is opgenomen dat bestuursorganen in de jaarlijkse begroting aandacht besteden aan de beleidsvoornemens inzake de uitvoering van de Wet Open Overheid (artikel 3.5 Openbaarheidsparagraaf). Daarnaast dient de openbaarheidsparagraaf Woo in de begroting als afzonderlijke paragraaf te worden opgenomen. In deze begroting is hier invulling aan gegeven via de paragraaf 'Openbaarheidsparagraaf Woo' in het onderdeel 'III Paragrafen'.

Er zijn daarnaast geen wijzigingen geweest in de verslagleggingsregels, het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeentes (BBV), die van invloed zijn op deze begroting.

1.2 De begroting is in evenwicht en geeft een nieuw financieel beeld

De Programmabegroting 2024 is gebaseerd op het door Provinciale Staten goedgekeurde kader met daaraan toegevoegd de autonome ontwikkelingen, de Meicirculaire 2023 provinciefonds en het voertuigenoverzicht per 1 juli 2023 voor de opcenten Motorrijtuigenbelasting (MRB). Verder zijn toegevoegd de autonome ontwikkelingen, loon- en prijscompensatie en de (structurele) financiële mutaties uit het Coalitieakkoord 2023-2027 "Toekomst voor het nieuwe land".

Dit resulteert in een positief begrotingssaldo in de jaren 2024 tot en met 2027. De begroting 2024 sluit – op basis van deze informatie - met een positief saldo van € 6,5 mln. en is ook meerjarig (structureel) voor 2025 en 2026 sluitend. Vanaf het jaar 2027 wordt een tekort verwacht. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door gewijzigde financieringssystematiek van het provinciefonds (alleen nog loon- en prijscompensatie) en het vertrek van het hoofdkantoor van een grote autoleasemaatschappij. Door de inzet van het oormerk 'Autoleasemaatschappijen' vanuit de 'Algemene reserve' in 2027 is het tekort teruggebracht naar € nihil.

1.3 De financiële positie is op orde

De door het BBV voorgeschreven financiële kengetallen laten zien dat de provincie over een toereikende financiële positie beschikt.

Voor het opstellen van de 'Weerstandsvermogen & risicobeheersing' is de risico-inventarisatie geactualiseerd. Het risicoprofiel is ten opzichte van de Jaarstukken 2022 afgenomen van € 13,9 mln. naar € 13,1 mln. De weerstandscapaciteit is daarentegen toegenomen van € 19,9 mln. tot € 20,1 mln. De weerstandsratio bedraagt factor 1,5 en valt daarmee binnen de vastgestelde brandbreedte van 1,1 en 2,0, zoals opgenomen in Volgens de nota 'Risico en Weerstandsvermogen 2021'. Aanvullend is een calamiteitenfonds gevormd van € 5,0 mln.

1.4 Dekking uit de stelpost 'Nieuw Beleid'

De stelpost 'Nieuw beleid' bevat de vrij besteedbare middelen (het begrotingssaldo 2024 en volgende jaren). De stelpost (en de diverse oormerken daarbinnen) is ingezet om enkele autonome

begrotingseffecten te dekken. Daarnaast heeft een aantal zaken - op basis van bestaand en nieuw beleid - effect gehad op de stelpost 'Nieuw beleid'. Dit overeenkomstig het nieuwe coalitieakkoord.

Het begrote verloop van de stelpost 'Nieuw beleid' en de 'Brede Bestemmingsreserve' is gespecificeerd in de volgende tabel.

Bedragen x € 1.000 (-/- = negatief effect)	2024	2025	2026	2027	Brede Bestemmingsreserve
A. Initiële omvang stelpost 'Nieuw beleid' (begroting 2023 na wijziging)	22.459	19.878	12.343	12.343	24.843
Inzet Coalitieakkoord 2023-2027	-11.370	-9.650	-7.750	-7.750	-23.150
Meerjarige effecten Zomernota 2023	-459	-357	-357	-357	0
B. Kader saldo stelpost 'Nieuw beleid' begroting 2024	10.630	9.871	4.236	4.236	1.693
Verwerkt in begroting 2024 n.a.v. autonome ontwikkelingen*	-225	1.628	503	-4.021	0
Verwerkt in begroting 2024 n.a.v. overige ontwikkelingen*	-3.925	-3.478	-1.263	3.188	0
C. Totaal mutatie stelpost 'Nieuw beleid' in begroting 2024	-4.151	-1.850	-760	-833	0
Saldo stelpost 'Nieuw beleid' Programmabegroting 2024 (A+B+C)	6.479	8.021	3.477	3.403	1.693

*Voor een gedetailleerde specificatie en toelichting wordt verwezen naar tabel 1.11a in het onderdeel 'IV Financiële begroting' van de Programmabegroting 2024.

1.5 Overige ruimte in de stelpost 'Nieuw Beleid'

Naast de vrije begrotingsruimte bevat de stelpost nieuw beleid middelen die geormerkt zijn. Samen vormen beiden de stelpost 'Nieuw beleid'. In onderstaande tabel is het overzicht daarvan opgenomen.

Specificatie stelposten en vrije ruimte	2024	2025	2026	2027
Bedragen x € 1.000 (-/- = negatief)				
Saldo stelpost 'Nieuw beleid'	A 6.479	8.021	3.477	3.403
A. Oormerken n.a.v. Coalitieakkoord 2019-2023:				
- Infrastructuur - Wegen (kapitaallasten)	0	0	1.000	452
- Infrastructuur - Fietspaden (kapitaallasten)	0	1.038	791	791
B. Overig				
- Structurele activiteiten Horizon (amendement G, PS 19 juli 2023)	600	600	600	600
- SWUNG (kap. last investering)	0	92	92	92
- Werelderfgoed Schokland	50	50	50	50
- Vernieuwend Initiatief Prijs (PS 27-2-2019)	0	0	0	0
- Droogteschade (kapitaallasten)	0	0	168	168
- MSNF	0	0	0	1.250

Totaal geormerkt	B	650	1.779	2.701	3.403
Saldo vrije ruimte stelpost 'Nieuw beleid'	A-B	5.829	6.242	776	0

Samengevat is de resterende vrije ruimte in de stelpost 'Nieuw beleid' en de 'Brede Bestemmingsreserve' als volgt:

Bedragen x € 1.000		Stelpost 'Nieuw beleid'				BBR
Specificatie stelposten en vrije ruimte		2024	2025	2026	2027	2024
Saldo	A	6.479	8.021	3.477	3.403	63.410
Totaal geormerkt	B	650	1.779	2.701	3.403	61.717
Saldo vrije ruimte	A-B	5.829	6.242	776	0	1.693

2.1 Provinciale Staten nemen kennis van de Productenraming 2024

De Productenraming 2024 is vastgesteld door Gedeputeerde Staten. De productenraming is voor kennisneming beschikbaar gesteld aan Provinciale Staten.

3.1 Kredieten zijn nodig voor de diverse investeringsprogramma's

Om te komen tot de uitvoering van diverse investeringsprogramma's, stellen Provinciale Staten investeringskredieten beschikbaar. Het gaat hierbij om de kredieten voor de uitvoering van vervangingsinvesteringen uit het 'Meerjarenprogramma Beheer en onderhoud en Vervangingsinvesteringen Infrastructuur 2024', investeringen in het provinciaal vastgoed en de automatiseringsinvesteringen. De formele kredietvotatie door Provinciale Staten moet nog geschieden.

4.1 De aanwending van voorzieningen

Conform voorschrift in het BBV vinden toevoegingen aan de voorziening via de exploitatie plaats. De kosten waartoe deze voorzieningen zijn getroffen worden rechtstreeks ten laste gebracht van de voorziening en daarmee niet (nogmaals) in de exploitatiebegroting opgenomen. U heeft in voorgaande jaren aangegeven kennis te willen nemen van de geplande aanwending van de middelen uit de voorzieningen. In de hierna volgende tabel treft u een overzicht van de verwachte aanwending.

Aanwending voorzieningen	2024	2025	2026	2027
NJO Provinciehuis	770	237	84	704
NJO Infrastructuur	11.134	10.358	11.152	11.560
NJO Vestigingen	90	101	166	100
NJO NLE	61	212	47	32
Pensioenen GS	348	348	348	348

*Ten laste van de overige voorzieningen worden (vooralsnog) geen bestedingen verwacht

X € 1.000

5.1 Voor de inzet van een aantal specifieke oormerken wordt een mandaat gevraagd

Vanuit het coalitieakkoord zijn oormerken opgenomen binnen de 'Brede Bestemmingsreserve'. Een aantal daarvan beschouwen wij als passend binnen het bestaande provinciale beleid. Wij stellen u voor om ons college te mandateren om de voorstellen hiervoor nader uit te werken en daarbij te kunnen beschikken over de (maximale) bedragen van die oormerken binnen de 'Brede bestemmingsreserve'.

6.1 Voor de inzet van het oormerk 'Structurele activiteiten Horizon' wordt een mandaat gevraagd

Naar aanleiding van de behandeling van het economische programma in uw Staten is ten aanzien van de structurele activiteiten van Horizon een oormerk van € 600.000 (structureel) opgenomen binnen de stelpost 'Nieuw beleid'. Wij stellen u voor om, bij een positieve uitkomst van het gesprek over dit onderwerp met uw Staten, ons college te mandateren deze middelen aan de begroting toe te voegen (als bedoeld in het vastgestelde amendement G. bij de behandeling van het economische programma).

7.1 Het tarief van de opcenten MRB wijzigt naar 83,0 opcenten

In de huidige belastingverordening, die laatstelijk is gewijzigd op 10 november 2021, is bepaald dat het tarief in Flevoland 82,2 opcenten bedraagt vanaf 1 januari 2021. In het Coalitieakkoord 2023-2027 is opgenomen dat we - door zuinig te zijn - onze eigen belastingen zo laag mogelijk houden. We streven er dan ook naar de verhoging van de opcenten op de motorrijtuigenbelasting te beperken tot een indexatie van maximaal 1%. Dit impliceert een wijziging van het tarief naar 83,0 opcenten met ingang van 1 januari 2024. Een besluit van Provinciale Staten tot wijziging van het aantal opcenten dient jaarlijks voor 1 december van het voorafgaande jaar te worden genomen.

8.1 De leges zijn aangepast als gevolg van indexatie en herijking van de kosten.

Jaarlijks indexeren we onze legestarieven. Daarbij hanteren we het uitgangspunt van 100% kostendekkenheid, conform besluit PS van 7 december 2016 en herbevestigd in het coalitieakkoord 2023 - 2027. Indexering vindt, conform voorgaande jaren, plaats op basis van de gewogen prijsmutatie voor de overheidsconsumptie voor het jaar t-1 (2023). Op basis van het Centraal Economisch Plan van maart 2023 komt deze uit op 5,9%. Deze prijsontwikkeling is ook opgenomen in de begroting 2024 van de provincie.

De tarieven van de door Omgevingsdienst Flevoland, Gooi en Vechtstreek (hierna: OFGV) namens de provincie te heffen leges worden aangeleverd door de OFGV. Indexering van de hieraan ten grondslag liggende uurtarieven 2024 vindt plaats op basis van de door het Algemeen Bestuur van OFGV in juni 2023 vastgestelde loon- en prijsindexatiecijfer van 3,0% (septembercirculaire 2022, Loonvoet sector overheid 2023). De berekeningsmethodiek van dit percentage vloeit voort uit de gemeenschappelijke regeling van OFGV. De gehanteerde uurtarieven worden door OFGV vastgesteld voor een periode van drie jaar. In 2023, bij de herijking van de Kosten Verdeel Systematiek, zijn de uurtarieven voor 2024 - 2026 opnieuw vastgesteld. Dit heeft geleid tot een hoger uurtarief. Bedragen zijn afgerond op hele euro's. Zie voor vergelijk van de tarieven 2023 - 2024 bijlage: 3168610 legestarieven 2024

PS heeft op 9 november 2022 (#2980763) wijziging 7 (leges onder Omgevingswet) en wijziging 7A (leges huidige wetgeving), vastgesteld. Nu de Omgevingswet per 1 januari 2024 in werking treedt zijn de tarieven van wijziging 7 aangepast en is wijziging 7A vervallen. Tevens hebben uw staten besloten met betrekking tot de invoering van de Omgevingswet om de kostendekkendheid voor milieubelastende activiteiten op basis van een ingroeimodel van 50%, 75% naar 100% kostendekkendheid in drie jaren tijd in te voeren.

De eerste stap is om de legestarieven van de legesverordening aan te passen met 50% van de huidige geschatte kosten. In 2025 worden de tarieven van de legesverordening dan naar 75% en voor 2026 naar 100% kostendekkendheid toegerekend, waarbij bij elke stap de kosten zullen worden gevalideerd met de ervaringscijfers van het jaar daarvoor. Dit betekent dat de tarieven voor de milieubelastende activiteiten die in de legesverordening zijn opgenomen al zijn genoteerd als 50% van het tarief.

In de zevende wijziging van de Legesverordening Provincie Flevoland 2016, zoals deze in 2022 is vastgesteld is sprake van een kennelijke onjuistheid die hersteld dient te worden. Deze omissie wordt hersteld door het schrappen van het betreffende artikellid, te weten artikel 2.3 lid 6 onder c.

Op grond van de Provinciewet stellen Provinciale Staten de hoogte van de belastingtarieven vast. De gewijzigde tarieventabel dient voor 1 januari 2024 door Provinciale Staten te worden vastgesteld.

9.1 De provinciale bijdrage aan het Jaarprogramma FVA is in de begroting 2024 verwerkt
 Conform het vastgestelde governance model van Almere 2.0 en het Fonds Verstedelijking Almere (FVA) wordt Provinciale Staten gevraagd het Jaarprogramma Fonds Verstedelijking Almere 2024 vast te stellen. Dit programma is in samenwerking tussen de drie overheden (Rijk, Almere en Flevoland) tot stand gekomen en vloeit voort uit het in 2020 aan Provinciale Staten voorgelegde meerjarenprogramma 2023-2027. De provinciale bijdrage bedraagt voor 2024 in totaal € 6,7 mln. en wordt gedekt uit de daartoe gevormde reserve 'Almere 2.0'.

Daarnaast wordt voorgesteld niet over te gaan tot realisatie van een nieuw kunstmuseum, inclusief het staken van verdere onderzoeken en voorbereidende gesprekken die moeten leiden tot de bouw van een nieuw kunstmuseum binnen deze collegeperiode (tot 2027), met als gevolg dat het hiervoor gereserveerde bedrag van € 4.224.000 terugvloeit naar het Fonds Verstedelijking Almere. Wel worden de activiteiten van het kunstpaviljoen M. gecontinueerd.

Deze effecten zijn verwerkt in de voorliggende begroting. U wordt gevraagd het Jaarprogramma 2024, met uitzondering van de activiteit 'Vergroten draagvlak voor een kunstmuseum in Almere onder inwoners, overheden, (culturele en maatschappelijke) partners en financiers', vast te stellen, dat als bijlage is toegevoegd.

10.1 Het 'MBVI 2024' biedt inzicht in de geplande investeringen

Het 'Meerjarenprogramma Beheer en onderhoud en Vervangingsinvesteringen Infrastructuur (MBVI) 2024' vormt een nadere specificering van de voorgenomen investeringen en onderhoud op het gebied van infrastructuur en ruimte en is als bijlage bijgevoegd bij dit Statenvoorstel.

11.1 Kredietoverzicht Programma Mobiliteit en Ruimte

Sinds de vaststelling van het 'Programma Mobiliteit en Ruimte' (juli 2022) worden we geconfronteerd met snel verslechterende marktomstandigheden.

De zeer hoge inflatie in combinatie met het feit dat onze dekking niet wordt geïndexeerd zetten de betaalbaarheid van de realisatie van het Programma Mobiliteit en Ruimte onder druk.

Met creatieve oplossingen slagen we er vooralsnog in om de vastgestelde ambitie met de beschikbaar gestelde middelen te realiseren en hiervoor verwijzen wij u naar het Kredietoverzicht Programma Mobiliteit en Ruimte. Tegelijkertijd beseffen we ons terdege dat ook deze mogelijkheden eindig zijn en uitgeput raken.

Behoedzaam opereren en kansen benutten in een zich stabiliserende markt is het devies, waarbij het niet vanzelfsprekend is dat we het evenwicht van ambitie en middelen overeind kunnen houden.

9. Kanttekeningen

Geen.

10. Bijlagen

Naam stuk:	eDocs nummer:	Bijgevoegd of periode ter inzage
Programmabegroting 2024	3170344	Bijgevoegd
Productenraming 2024	3170381	Bijgevoegd
Besluit tot achtste wijziging van de Verordening op de heffing van opcenten op de hoofdsom van motorrijtuigenbelasting Flevoland	3169260	Bijgevoegd
Achtste wijziging van de Legesverordening Provincie Flevoland 2016	3165360	Bijgevoegd

Statenvoorstel

Registratie

3122059

Bladnummer

8

Bijlage legestarieven 2024 (vergelijk met 2023 en toelichting) behorende bij wijziging Acht	3168610	Bijgevoegd
MBVI 2024	3165884	Bijgevoegd
Jaarprogramma FVA 2024	3130970	Bijgevoegd
Kredietoverzicht Programma Mobiliteit en Ruimte	3170450	Bijgevoegd